

היבטים לשוניים בפרשת בראשית פד

הוּ כִּי גָדוֹל הַיּוֹם הַזֶּה הַמָּוֶה מֵאֵין כְּמֹהוּ וְעַת צָרָה הִיא לְיַעֲקֹב וּמִמֶּנָּה יוֹשַׁע
עַל כֵּן צִוּוּן בְּמִרְרַת תְּבַכָּה וִירוּשָׁלַיִם תִּתֵּן קוֹלָהּ לְבִי לְבִי עַל הַרוּגִיָּהֶם!
מִי יִתֵּן רֵאשִׁי מִיַּם וְעֵינַי מִקּוֹר דְּמָעָה וְאַבְכָּה יוֹמָם וְלַיְלָה אֶת חֲלָלֵי בֵּת עַמִּי
אֲבִינוּ מִלְכָנוּ לְמָה יֵאמְרוּ הַגּוֹיִם אֵיךָ אֱלֹהֵיהֶם יוֹדַע בְּגִיִּים לְעֵינֵינוּ נִקְמַת דָּם עֲבָדֶיךָ הַשְּׂפֹפֹךְ
אֱלֹהִים אֶל-דְּמֵי-לֶךָ אֶל-תַּחֲרָשׁ וְאֶל-תַּשְׁקֵט אֵל: כִּי-הִנֵּה אֲוִיבֶיךָ יַהֲמִינִין וּמִשְׁנֹאֵיךָ
נִשְׂאוּ רֹאשׁ: עַל-עַמֶּךָ יַעֲרִימוּ סוֹד וְיִתְעַצְּוּ עַל-צְפוּנֶיךָ
עֲשֵׂה-לָהֶם כְּמִדְּיָן כְּסִיסְרָא כְּיִבִין בְּנַחַל קִישׁוֹן: נִשְׁמְדוּ בְּעֵין-דָּאָר הָיוּ דְמִן
לְאֻדְמָה: שִׁיתְמוּ גְדִיבִימוּ כְּעַרְב וְכִזְאָב וְכִזְבָּח וְכִצְלָמָנֶע כְּל-נְסִיכִימוּ: אֲשֶׁר אָמְרוּ
נִירְשָׁה לָנוּ אֶת נְאוֹת אֱלֹהִים: אֱלֹהֵי שִׁיתְמוּ כִנְגָל כְּקֶשׁ לְפָנֵי-רוּחַ: כְּאֵשׁ תִּבְעֶר-
יָעַר וְכִלְהִיבָה תִלְהַט הָרִים: בֵּן תִּרְדָּפֶם בְּסַעֲרָךָ וּבְסוּפְתָךָ תִּבְהַלֵּם: מִלֵּא פְּנֵיהֶם
קָלוּן וַיִּבְקְשׁוּ שְׁמֶךָ יי: יִבְשׁוּ וַיִּבְהַלּוּ עַד-יָעַר וַיִּחַפְּרוּ וַיֵּאבְדוּ: וַיִּדְעוּ כִּי-אַתָּה שְׁמֶךָ
יי לְבַרְכָּה עֲלֵיוֹן עַל-כָּל-הָאָרֶץ:

דקדוקי קריאה והדרכת הקורא בפרשת בראשית, בהפטרת מחר חדש ובראשון של פרשת נח

וַיְהִי - בין אם יש געיה בין אם אין' היו"ד בשוא נח
א ג יְהִי אֹר: המילים אינן מוקפות
א ה קָרָא לַיְלָה: טעם נסוג אחור לקו"ף
א ו לְמַיִם: הלמ"ד קמוצה
א ז מַעַל לְרַקִיעַ: להיזהר מהבלעת אות
א ט וַיְהִי-כֵן: תיבה בודדת בתחום הסילוק (סוף פסוק), מוטעמת בטעם סוף פסוק בלבד. אין טעם טיפחא בתיבה וַיְהִי, כן הדבר גם בהמשך הפרק
א י יַמִּים: היו"ד בפתח ולכן המ"ם אחריה בדגש חזק, רבים של 'ם'. כן הדבר גם בהמשך פס' כב
א יא תִּדְשָׂא: געיה בת"ו והדל"ת בשווא נח. דְשָׂא: הדל"ת ברביע ולא בזקף. עֲשֵׂה פְרִי: טעם נסוג אחור לעי"ן, וכן בהמשך הפסוק עֲשֵׂה-פְרִי, יש להעמיד קלות את קריאת העי"ן מפני געיה. בשני המקרים דגש חזק בפ"א הראשון אתי מרחיק, והשני מדין דחיק
א יח וְלִהְבֹדִיל: געיה בשורק והלמ"ד בשווא נע ולא בחטף כפי שמופיע בחלק מהדפוסים ²
א כב וַיְבָרֵךְ: במלעיל וכן הדבר בכל המקרא
א כד וְחִיתוּ-אֲרָץ: געיה בחי"ת

¹ בעניין הגעיה במילה זו מתי היא מופיעה, עיין בסוף התנ"ך של ברויאר מוסד הרב קוק עמ' תז סעיף ט, וביתר אריכות בספר טעמי המקרא עמ' 183.

² החטף פתח המופיע בכמה דפוסים אינו אלא להורות על הנעת השווא ולא על קריאת החטף עצמו

א כט **לְאֶכְלָהּ**: האל"ף בקמץ קטן והכ"ף אחריה בשווא נח, כן הדבר גם בפס' הבא

א לא **יּוֹם הַשְּׁשִׁי**: היחיד מבין ששת ימי הבריאה בה"א הידיעה

ב א **וַיְכַלֵּוּ**: היר"ד בשווא נח³ והמילה במלרע⁴

ב ג **שָׁבַת**: לשון עבר, השי"ן קמוצה והב"ת אחריה רפויה

ב ד עליית שני

בְּהַבְרָאִים: הר"ש בשווא נע, לא: **בְּהַבְרָם** וכן לקמן ה ג

ב ז **וַיִּצְרָף**: במלעיל, נכון הדבר גם בהמשך פס' יט. **וַיִּפָּח**: במלרע

ב ח **גָן-בְּעֵדֶן**: גָן- במקף ולא במרכא

ב יב **וַיְהַב**: געיה תחת השורק והזי"ן בשווא נע

ב טו **לְעֵבְדָהּ וּלְשִׁמְרָהּ**: העי"ן והשי"ן בקמץ קטן הה"א בשתייהן במפיק.

ב יז **אֶכְלֶנָה**: הכ"ף בקמץ קטן

ב יח **אֶעֱשֶׂה-לָּו**: העמדה קלה באל"ף למנוע הבלעת העי"ן החטופה, בלמ"ד דגש חזק מדין דחיק

ב יט **מֵה-יִקְרָא-לָּו**: להיזהר מהבלעת היר"ד. לא **מֵאִיקְרָא**. היר"ד דגושה

ב כ עליית שלישי

ב כא **לֹא-מֵצָא עֵזָר**: אין טעם נסוג אחור למ"ם

ב כב **וַיִּבֶן**: במלעיל. **אֶת-הַצֵּלָע**: במלרע

ב כג **לִזְאֹת יִקְרָא**: יש להקפיד על הפרדת התיבות שלא יישמע שהת"ו שבסוף התיבה הראשונה

עומדת בראש התיבה השנייה. **לְקַחְהָ-זֹאת**: העמדה קלה בלמ"ד מפני הגעיה ובשורק, הקו"ף

אחריה בשווא נע על אף שהרבה דפוסים ניקדוה בחטף קמץ⁵, דגש חזק בזי"ן מדין דחיק

ב כד **וַעֲזַב-אִישׁ**: העמדה קלה ביר"ד למנוע הבלעת העי"ן החטופה והזי"ן בקמץ קטן

ב כה **עָרוּמִים**: דגש חזק במ"ם על אף שהר"ש לפניו בשורק

ג ג **פֶּן-תִּמְתְּוֶן**: תיבה יחידה בתחום הסילוק (סו"פ) ומוטעמת בטעם זה בלבד; אין טיפחא במילה

הראשונה

ג ה **אֶכְלֹכֶם**: הכ"ף בקמץ קטן. **וְהֵייתֶם**: הה"א בשווא נח ואחריה יר"ד בחירק מלא. **כְּאֵלֹהִים**:

האל"ף אינה נשמעת, כאילו כתוב, 'כְּלוֹהִים'

ג ו **גַּם-לְאִישָׁהּ**: מפיק בה"א, קריאה ללא מפיק יש בה כדי לשבש את משמעות הכתוב

ג יא **אֶכֶל-מִמֶּנּוּ**: הכ"ף בקמץ קטן

ג יב **נִתְּנָה-לִי**: געיה בנר"ן הראשונה ודגש חזק בלמ"ד מדין דחיק

ג יג **הַשִּׂיאָנִי**: שי"ן ימנית

ג טז **עֲצָבוֹנָד**: הצד"י דגושה והשווא נע. **יִמְשָׁל-בָּד**: השי"ן בקמץ קטן

³ וכן בהמשך קידוש ליל שבת: **וַיְכַלֵּוּ**. **וַיְבַרְדּוּ**. **וַיִּקְדָּשׁ**

⁴ משום מה בקידוש ובתפילה אפשר לשמוע קוראים אותה מלעיל

⁵ מי שיקרא את הק' כמו חולם ואת הקמץ בח' כמו פתח – טועה!

ג יז כִּי-שָׁמַעְתָּ: במקף ולא במונח
 ג יט תֵּאָכַל לֶחֶם⁶ טעם נסוג אחור לתי"ו. כִּי-עָפַר אֶתְּהָ: תיבת אֶתְּהָ במלעיל והאל"ף בפתח
 ואין טעם נסוג אחור בתיבת עָפַר
 ג כא כְּתָנֹת: הכ"ף בקמץ קטן
 ג כב עליית רביעי
 ד ב רָעָה צֹאן: טעם נסוג אחור לרי"ש והעי"ן בצירי
 ד ז תִּמְשַׁל-בֹּו: השי"ן בקמץ קטן
 ד יא וְעַתָּה אָרְוֹר אֶתְּהָ: הראשון בעי"ן ובמלרע, השני באל"ף ובמלעיל
 ד טו כָּל-הַרְגָּ קִין: אין טעם נסוג אחור
 ד טז וַיֵּצֵא קִין: טעם נסוג אחור ליו"ד
 ד יז בָּנָה עֵיר: טעם נסוג אחור לבי"ת. כְּשֵׁם בָּנָו חֲנוּךְ: טעם טפחא בתיבת כְּשֵׁם
 ד יח לְחֲנוּךְ: הלמ"ד בפתח
 ד יט עליית חמישי
 ד יקח-לו: געיה ביו"ד
 ד כב אֶת-תּוֹבֵל קִין: טעם נסוג אחור לתי"ו השנייה
 ד כג הַאֲזַנָּה: האל"ף בשווא נח והנו"ן דגושה
 ה א עליית ששי
 ה כט זָה: שני טעמים באותה תיבה, יש לקרוא קודם את הגרשיים ואחריו את התלישא. אֶרְרָה:
 רי"ש ראשונה בשווא נע
 ה כה עליית שביעי
 ה לב אֶת-שֵׁם אֶת-חָם וְאֶת-יֶפֶת: טעם טפחא על תיבת אֶת-שֵׁם
 ו ג בְּשֵׁם: הגימ"ל פתוחה⁷
 ו ה מפטיר
 ו ט מֵצֵא חֵן: טעם נסוג אחור למ"ם
 הפטרת מחר חדש שמואל א כ יח-מב:
 מלים שו' ההיפוך לעתיד הפכה אותן למלרע: וְשִׁלְשֵׁת וּבֵאתָ וַיֵּשְׁבֶתָ
 יח וּנְפַקְדֶתָ: מלעיל ובזקף גדול⁸
 כ צִדָּה: מלרע אך ללא מפיק בה"א. לְמַטְרָה: הלמ"ד בשווא ולא בפתח

⁶ רבים משתבשים בציטוט הפסוק ואומרים לָחֶם

⁷ מי שקורא בקמץ – קורא מילה משוללת הבנה

⁸ שלא כמו בדפוסים רבים בהם הטעימו במלרע ובדרבן (מתיגה-זקף)

כא לִדְ מַצָּא אֶת-הַחֲצִיצִים: טעם טפחא בתיבת לִדְ.

קַחְנוּ | וּבָאָה: יש פסק בין המילים

כב וְהִלָּאָה: שווא נח לאחר קמץ רחב (תנועה גדולה מוטעמת). שִׁלְחָה: געיה בשי"ן ולא בלמ"ד

כט אַמְלָטָה נָא: טעם נסוג אחור למ"ם והנר"ן דגושה

ל בִּיהוֹנָתָן: הבי"ת בחירק, אין ניקוד תחת היר"ד. לְבַשְׁתָּךְ: הבי"ת בקמץ קטן

לא כִּי כָל-הַיָּמִים: טעם מונח בתיבה כִּי בלבד ואין לצרף לה את התיבה הבאה אחריה

לג וַיִּטֵּל: במלעיל. כִּי-כֹלָה הִיא: טעם נסוג אחור לכ"ף השנייה

ראשון של פרשת נח:

ו ט הַתְּהִלָּה-נָח: געיה בה"א הראשונה

ו י ג וְהִנְנִי: נר"ן ראשונה בשווא נח על אף הקושי וכן בפס' יז וכן בכל מקום

ו טז שני במנחת שבת

אָמָה: האל"ף בפתח והמ"ם אחריה בדגש חזק⁹. תַּתְּתִים: הת"ו השנייה בחירק חסר ואחריה

י"ד, מנוקדת אף היא בחירק¹⁰ ובדגש חזק. דומה הדבר בתיבה הבאה שְׁנַיִם

ו יז רִוַח חַיִּים: יש להקפיד על הפרדת התיבות

ו יח וְהַקְמַתִי ... וּבָאָתָּה: שתיהן מלרע עקב וי"ו ההיפוך לעתיד

ו כ שלישי במנחת שבת

שְׁנַיִם מִכָּל יָבֹאוּ אֵלַי לְהַחֲיוֹת:

ישנם קוראים המבלבלים מקרא זה לבין קודמו שְׁנַיִם מִכָּל תְּבִיא אֶל-הַתְּבָה לְהַחֲיוֹת אֹתָם ומוסיפים אחריו את התיבה 'איתך' הבאה בקטע הראשון בלבד

ו כא לְאֶכְלָה: האל"ף בקמץ קטן

זרע שמשון לקשר סיום התורה לתחילתה. בגמ' (תענית יא.) אמרו: בזמן שהציבור שרוי בצער אל יאמר אדם אלך לביתי ואוכל ואשתה ושלוש עלי נפשי וכו', אלא יצער עצמו עם הציבור, שנאמר "וַיִּדִי מִשָּׁה פְּבַדִּים (שמות יז, יב)" וכו', וכל המצער עצמו עם הציבור זוכה ורואה בנחמת ציבור. ונראה דזה שאמר הכתוב "וְלֹכַל הַיָּד הַחֲזָקָה.... אֲשֶׁר עָשָׂה מִשָּׁה" לרמוז על כך שמשוה ציער עצמו עם הציבור כדכתיב "וַיִּדִי מִשָּׁה כְּבָדִים", "אֲשֶׁר עָשָׂה מִשָּׁה לְעֵינַי פֶּלַי וְיִשְׂרָאֵל", היינו שעשה כן משום שכל הציבור היו בצער, ונסמך לכך "בְּרֵאשִׁית בְּרָא אֱלֹהִים", היינו שהסוף והתחלה מחוברים וסמוכים יחדו, דמי שיעשה כן יזכה לראות בנחמת ציבור כשינחם הקב"ה את ישראל מצרותם, ויזכה לראות "בראשית ברא אלהים" כלומר את הישועה החדשה אשר יעשה אלקים שאז יחזור העולם לתיקונו הראשון.

ועוד י"ל ע"פ מה שאמרו (שבת ל:) מי שיש בו יראת שמים שקול כנגד כל העולם כולו, וכל העולם לא נברא אלא בשביל זה. והנה משה רבנו השיג את התכלית האמיתית של יראת שמים

⁹ כן הדבר בכל המקרא, בשונה מאָמה במשמעות של שפחה, עיין רש"י שמות ב ה

¹⁰ החירק ביר"ד הוא חירק מלא תנועה גדולה. כתיב מלא וחסר מקראי אינו קובע את המבנה הדקדוקי

שלימה, וכמו שדרשו חז"ל (ברכות לג): דלגבי משה יראת שמים מילתא זוטרתא היא. וזה דכתיב: וְלֹכַל הַמִּזְרָא הַגָּדוֹל וְגו' לְעֵינֵי כָל יִשְׂרָאֵל, היינו שכל כך היה משה ירא את ה' עד שהיה שקול בכך כנגד כל ישראל וכנגד כל העולם כולו. וזה שהסמיך 'בראשית ברא אלהים את השמים ואת הארץ', היינו שכל העולם כולו לא נברא אלא בשביל המזרָא הגָּדוֹל אֲשֶׁר עָשָׂה מַעֲשֵׂה. ואכן מצינו בבראשית רבה (א:ו) "בראשית ברא" בשביל משה שנקרא "ראשית".

צדקת הצדיק. בראשית. מתחילין אחר שמחת תורה מבראשית, והוא לפי מה שמובא בתיקונים (תיקון ל"ו) יְהִי אֹר' דא פסת, יְהִי אֹר' דא ראש השנה. והיינו שבפסח היה הכנה להתגלות אור תורה שבכתב, שעיקר ההתגלות היה בשבועות זמן מתן תורה. ובר"ה הוויית האור, והיינו אור תורה שבעל פה, שמר"ה מתחיל חידוש אור תורה שבעל פה, דאיתא בתיקונים (תיקון ל') יְהִי אֹר' דא ימינא, ויהי אור' דא שמאלא, וכן איתא שם (תיקון כ"א) מימינא אתיהיבת אורייתא דבכתב, ומשמאלא אתיהיבת אורייתא דבעל פה. והוא שבר"ה אחר הקלקול [של חטא העגל] התחיל התחדשות תורה שבעל פה, שהוא הרוב חכמה לתקן הרוב כעס, וביזה"כ ניתנו לוחות אחרונות, דאיתא (שמו"ד מ:א) 'בלוחות השניות אני נותן לך שיהא בהם הלכות מדרש ואגדות, הדא הוא דכתיב כִּי כָפְלִים לְתוֹשִׁיחַ (איוב יא, ו)'. ובסוכות נקבע האור תורה שבעל פה ע"י ניסוך המים ושמחת בית השואבה ושמיני עצרת ובכל שנה מרגישין טעם מחודש בדברי תורה¹¹, וזה שמובא בזה"ק 'שבעים אנפין לאורייתא', דימי שנותינו שבעים שנה. ויש עוד יותר פנים לתורה למי שמאריך ימים ויותר משבעים שנה, וכמו שמצינו (סנהדרין קג:): מנשה היה שונה חמישים וחמש פנים בתורה, ירבעם מאה ושלוש, והיינו לפי טעותם שסברו שעבודתם לשמים, דרשו בכל שנה פנים חדשות בתורת כהנים. אך לכל אחד מישראל יש שבעים פנים לְיָמֵי שְׁנוֹתָיו [בְּהֵם] שְׁבַעִים שָׁנָה (תהלים צ, ו), ואף שיש ימי הנעורים שאין לו ידיעה כלל בדברי תורה, מ"מ מופיע לו בכל שנה אופן מחודש בדברי תורה, כעין מה שמצינו (ויקרא רבה כו:י) בטעם מילה לשמונה ואין מילה בלא שבת, שאף שאין התינוק מרגיש בקדושת שבת, מ"מ מופיע בו הקדושה משבת, וכן מופיע בתינוק בכל שנה פנים חדשות בדברי תורה. ובתיקונים חשב שבעים אנפין במלת 'בראשית'¹², והוא דבמאמר 'בראשית' נכלל כל הבריאה, וכן נקראו [ובבלי עירובין מ ב] 'שבעת ימי בראשית', והשבת נקרא 'שבת בראשית', דבתיבת 'בראשית' נכלל כל הבריאה, ומעשה בראשית כולל כל הדברי תורה, ושבת תכלית מעשה שמים וארץ, ושבת כללא דכל אורייתא, ועל כן דרש שבעים פנים בתיבת 'בראשית'. וכן יש שבעים פנים בכל תיבה בכל התורה. ותיכף בכניסת שבת, הזמן להרגיש הטעם המחודש בדברי תורה. דאיתא בגמרא (שבת לא:): לא ברא הקב"ה את עולמו אלא כדי שיראו מלפניו. ובזה"ק (ח"א ה:) שבת דמעלי שבתא איהי יראה ושריא בה יראה. וכן חשב האריו"ל סעודת ליל שבת לקדושת יצחק אבינו ע"ה שהוא פחד יצחק, שתיכף בכניסת שבת נופל על ישראל הפחד והיראה. ומטעם זה אנו אומרים בברכת מעין שבע 'לפניו נעבוד ביראה ופחד', אף שבברכת עבודה לא נזכר יראה ופחד¹³, אך בכניסת שבת נופל על כל ישראל הפחד והיראה, [וכן בכניסת השבת הזמן להרגיש הטעם המחודש בדברי תורה של אותו שנה]

¹¹ א"ה. נאים הדברים לאומרם, ויהי רצון שנזכה לזה אף אנו!

¹² הספר 'תיקוני זוהר' מורכב משבעים פנים שדורש את המלה בראשית.

¹³ הברכה מעין שבע היא תמצית של שבע ברכות העמידה מתפילות שבת - מְגַן אֲבוֹת בְּדָבָר - מגן אברהם; מְחִיָּה מְתִים בְּמֵאֲמָרוֹ - מחייה המתים; הָאֵל (בש"ת המְלָךְ) הַקְּדוֹשׁ שְׁאִין כְּמוֹהוּ - האל הקדוש; הַמְּנִיחַ לְעַמּוֹ בְּיוֹם שַׁבַּת קְדוֹשׁ כִּי כָּם רָצָה לְהַנִּיחַ לָהֶם - הברכה האמצעית; לְפָנָיו נִעְבֹּד [בְּיָרְאָה וּפְחָד] - רצה (ברכת העבודה); וְנִוְדָה לְשִׁמּוֹ בְּכָל יוֹם תְּמִיד מְעִין הַבְּרָכּוֹת אֶל הַהוֹדָאוֹת - מודים; אֲדוֹן הַשְּׁלוֹם - שים שלום וכו'. 'ביראה ופחד' אינו מטופס ברכת מודים.

הרב אליעזר פולאיס גר"ו. וְהָאָרֶץ הֵיְתֵה תְהוּ וְבָהּ פִּרְשׁוּ תְהוּ לְשׁוֹן תְּמָה וְשִׁמּוֹן שְׂאֵדָם תוֹהָה וּמִשְׁתוֹמָם עַל בָּהּ שְׂבָה, דְהֵיִינוּ עַל רִיקְנוֹת שְׂבָה, שְׂבָהּ הוּא לְשׁוֹן רִיקְנוֹת, וְזוֹ דַעַת אֲוֹנְקְלוֹס שֶׁתִּרְגַּם צִדִּיא נִשְׁהוּא לְשׁוֹן שְׂמָמָה כְּמוֹ וְהֵיְתֵה אֶרְעָכְס שְׂמָמָה (ויקרא כו, לג) שֶׁתִּרְגַּם צִדִּיא וְרַקְנִיא.

ובגמ' מבואר דתהו ובהו בריאות הם, דהכי גרסינן חגיגה י"ב א' אמר רב יהודה אמר רב עשרה דברים נבראו ביום ראשון ואלו הן שמים וארץ תהו ובהו אור וחשך ורוח ומים מדת יום ומדת לילה, ואמרינן התם תהו קו ירוק שמקיף את העולם כולו ששמנו יצא חושך שנאמר וְשֵׁת חֹשֶׁךְ סָתְרוּ סְבִיבוֹתָיו (תהלים יח, יב), בהו אלו אבנים המפולמות [פרש"י לשון ליחלוח] המשוקעות בתהום שמהם יוצאין מים שנאמר וְנָטְהָ עָלֶיהָ קוֹ תְהוֹ¹⁴ וְאֶבְנֵי בָהּ (ישעיהו לד, יא) [למדת שהתהו קו והבהו אבנים, רש"י].

וכתב הגר"א ז"ל דתהו עצמו נעלם שאין כח באדם להשיגו והנגלה לנו הוא החושך היוצא ממנו, ונלא פירש כדברי הרמב"ן לעיל פסוק א' דהחושך הוא האש, ובהו שאמרו אלו אבנים וכו', האבנים האלו המה נעלמים מעין כל חי, והמים אשר נראה לנו הוא רק הלחלוחית של אבנים מפולמות, נכתב הגר"א ז"ל בעת הבריאה נבראו המשה חומרים אלו תהו בהו חושך רוח ומים, וכונתו ז"ל זולת שמים וארץ, ועם שמים וארץ הרי כאן ז' ואח"כ נברא האור ומדת יום ולילה הרי כאן עשרה.]

הרב גור-אריה צור גר"ו. וַיַּעַשׂ אֱלֹהִים אֶת-שְׁנֵי הַמְּאֹרֹת הַגְּדֹלִים אֶת-הַמְּאֹר הַגָּדֹל לְמַשְׁלַת הַיּוֹם וְאֶת-הַמְּאֹר הַקָּטָן לְמַשְׁלַת הַלַּיְלָה וְאֵת הַכּוֹכָבִים.

פירש"י הַמְּאֹרֹת הַגְּדֹלִים, שוים נבראו, ונתמעה הלבנה, על שקטרגה ואמרה אי אפשר לשני מלכים שישתמשו בכתר אחד.

והרי דברי מוסר אלו שבהתהוות הבריאה נוקבים ויורדים עד התהום. וכאומרו, שכל העולם כולו אינו כדאי אלא בעבור אלו שממעטים עצמם, הם ישראל הנקראים ראשית שנאמר אַתֶּם הַמְּעַט מִכָּל הָעַמִּים (דברים ז, ז), שממעטים עצמכם לפני.

ואשר על כן יש לומר על דרך המוסר שלכן נמשלו ישראל ללבנה כדי שיקחו מוסר ממנה, וימעטו עצמם.

ולעומקו של מקרא מרומזים דברי רש"י הנ"ל בפסוק עצמו. שנאמר אֶת-הַמְּאֹר הַגָּדֹל לְמַשְׁלַת הַיּוֹם וְאֶת-הַמְּאֹר הַקָּטָן לְמַשְׁלַת הַלַּיְלָה.

ובשימת לב, רמז לכך שנבראו המאורות שוים, שהגדל והקטן הן אותיות מאותו מוצא הפה. שכן ג מהגדל, ק מהקטן הן מאותו מוצא החיד, ו-ד מהגדל ו-ט מהקטן, וכן ל מהגדל, ו-נ מהקטן, הן מאותו מוצא הלשון (הן אותיות דטלג"ת). וזה לעומת זה עשה אלקים

ג ד ל / ק ט ז

שכן אותיות ק-ט-ו הן גדולות בגימטריה יותר מ ג-ד-ל, שהן אחיותיהן במוצא הפה. כיצד: הלבנה היא המאור הקטן, קטן בגי' 159, 100 ועוד 9 ועוד 50, 159 כאותיות קטן.

ואילו החמה היא המאור הגדל, גדל בגי' 37 תהיה קטנה ממנה בערך האותיות שכן ג' היא 3 ד' היא 4 ל' היא 30, יחד 37, כאותיות גדל. והיא תאיר יותר מהלבנה, כי כל המקטין עצמו מפני חבירו מאיר יותר, וכל המתרברב על חבירו נחשך מראהו.

¹⁴ התי"ו רפוייה אע"פ שהיא בראש מלה!

והרי המוסר החבוי כאן, וכפי שאמרו, רגזן אין בידו אלא רגזנותיה. זה מה שנשאר מכל עמל רגזנותו תחת השמש. הכל נשכח חוץ מרגזנותו. גם כאן נאמר, רברבן - אין בידו אלא רברבנותיה. שכן הלבנה בקשה להיות גדולה ברברבנות, אומר לה הקב"ה, תקבלי מבוקשך, ותשארי גדולה אבל רק בערך האותיות, בגימטריה שלהן.

ועוד בשימת לב, נוקדו שניהם באותו ניקוד, קמץ וחולם, גדל קטן לומר לך, שכל הקומץ ברברבנות, יגיע לדרגת החולם הנכסף שהוא על פי דברי האמת מקום האצילות.

וכן הוטעמו שתי המלים באותו הטעם, טעם הפשטא, לומר לך שמשמע ברייתם יתפשט אורם על פני תבל להאיר דברי מוסר אלו יום ולילה לא ישבתו.

ועוד יש לומר שלכן המילה המארת נכתבה ללא ווים, בשני "חולם חסר", ובכך תרמוז ששניהם נבראו שוים. כי ה"ו" יורה על ייחודיות. כל אחד בגודלו שלו, כפי שיבאר מיד הפסוק אַת-הַמְאֹר הַגָּדֹל וְאֶת-הַמְאֹר הַקָּטָן, כאות וא"ו שאפשר להגדילה או להקטינה, וכשרצה הכתוב ליתן ערך לכל חד מהם בנפרד, הוסיף ו"ו לשניהם. וכשרצה הכתוב להשוותם סילק הכתוב את וויהם. לומר ששניהם שוים כנקודה הזאת הנקראת "חולם". שאי אפשר להגדילה או להקטינה. ולכן כתב אַת-שְׁנֵי הַמְאֹרֹת. בשני "חולם חסר".

ובשימת לב לכאורה יש לשאול מעיקרא מאי קסבר קוב"ה בבוראו שני מארות גדלים שוים בגודלם, הרי הטענה שאין שני מלכים בכתר אחד לכאורה היא טענה צודקת.

ויש לומר שאכן, זה אשר רצה הקב"ה ללמדנו. שכל אחד בממשלתו הוא גדול. השמש בממשלת היום והירח בממשלת הלילה. וכבר במעשה הבריאה בא ללמדנו את האיסור החמור של לא תחמד כל אשר לרעך, והערך החשוב של מסתפק במה שיש לו, שהוא יסוד הענוה והבריאה האלקית כולה, ומכאן ערכה החשוב של הלבנה להאיר את החשך.

ואשר על כן נמשלה כנסת ישראל ללבנה, ועל כנסת ישראל נאמר כִּי-אַתֶּם הַמְעֵט מִכָּל-הָעַמִּים וְכַרְשֵׁי שָׁמַיִם: כִּי אַתֶּם הַמְעֵט. הממעטין עצמכם, כגון אברהם שאמר וְאֲנִי עֶפְרָיִם וְאֶפְרַיִם (בראשית יח, כז), וכגון משה ואהרן שאמרו וְנִחַנּוּ מִיָּדָה (שמות טז, ז) שאתם מומעטים עצמכם לפני כלבנה. והנמשל הוא שבממשלת הלילה היא הגדולה, וכן כנסת ישראל גדולה בתפקידה להאיר אור ה' גם בפינות האפילות והחשוכות, עד שתהיה הארץ מלאה דעת ה' ועל כך נתנבא הנביא וישעיהו ס, א' קוֹמֵי אֲרָצֵי כְּנָעַן אֲרָץ.

מלוא העומר. וְיִבְדֵּל בֵּין הַמַּיִם אֲשֶׁר מִתַּחַת לָרְקִיעַ וּבֵין הַמַּיִם אֲשֶׁר מֵעַל לָרְקִיעַ. ב' במסורה 'מעל לרקיע', כאן, וביחזקאל י'יח' קול מֵעַל לָרְקִיעַ (יחזקאל א, כה). ונראה לפי שהיו מים התחתונים בוכים כי בכו על שנתרחקו מעליונים שהם מעל לרקיע, וזהו זיהוי קול מעל לרקיע' על שנתרחקו. [דזיהוי קול' מהמים התחתונים, על אשר נתרחקו מן המים אשר מעל לרקיע].

וְהָעוֹף יִרְבַּ בְּאֶרֶץ. ג' במסורה, א' כאן. ב' 'וְהָעוֹף' אֲכַל אֶתֶם מִן הַסֵּל (בראשית מ, יז). ג' 'זאת תורת הבהמה וְהָעוֹף (ויקרא יא, מו). יראה לפרש על פי דברי חכמינו ז"ל (חולין סג): גלוי וידוע לפני מי שאמר והיה העולם שעופות טהורים מרובים על שאינם טהורים, לפיכך מנה הכתוב העופות שאינן טהורים, דיש לשנות בדרך קצרה. ונמצא לפי זה, דסתמא אזלינן בתר רובא, ודסתם עופות הם טהורים לאכילה דאזלינן בתר רובא, וזה וְהָעוֹף יִרְבַּ בְּאֶרֶץ, דעופות הטהורים מרובים מעופות

הטמאים], אך יש סימן בדבר [איזה עוף טמא], דאם עוף הדורס, הוא אוכל את הנדרס בעודו בחיים, הוא סימן חסרון טהרה (ע' תוס' חולין סא. ד"ה הדורס), וזהו 'ז'העוף אוכל', [דאם רואים שעוף דורס ואוכל בעוד הנדרס חין נלמד מזה 'תורת העוף', דעוף כזה שהוא דורס ואוכל, הוא אינו טהור.

לב העברי. וְיִכַּל אֱלֹהִים בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי ... וַיִּשְׁבֹּת בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי ראיתי בשם החתם סופר, בהיות כי העולם כדור, ואין שבת שוה, על כן במקום אחד נעשה עדיין מלאכת יום השישי, ובמקום השני היא שבת. ולפי זה לא קשה שאין שבת בכל עולם בשוה, כי בכל מקום לפי השביתה בו מן הבריאה, כן שבת. וזה 'ויכל אלקים ביום השביעי' בצד אחד של העולם, 'וישבות ביום השביעי' בצד השני של העולם, עכ"ד

[ז"ל חזון למועד (סימן ח' אות ז'): צריכין לתרץ כי בהיות אשר יום ולילה אינם שווין בכל מקום, ואנחנו צריכין לשבות יום ששבת הקב"ה, וממה נפשך הלא מן נקודה אחת מתחיל יום ולילה של מעשי בראשית, וא"כ ע"פ אותה הנקודה אשר עליה נבנה יום של מעשי בראשית, נהיה מחויבים לשבות את השבת, בין שיהיה במדינתנו יום ששי או יום א'. אמנם התירוץ ששמעתי מאדמו"ר הגאון מוה"ר משה סופר זצ"ל הוא כך, דהנה ודאי אע"ג שיום ולילה של מעשי בראשית יש להם נקודה מאיזה מקום מתחילין, או מן קו המשווה(?), או מן ירושלים¹⁵, לפי פלוגתת בעלי תכונה, אמנם מ"מ מעשי בראשית שברא הקב"ה עולמו, ושבת אח"כ, זה לא היה שוה בכל העולם ברגע אחת. והוא למשל שתאמר ביום שני ציוה הקב"ה 'יהי רקיע' ותתחזק הרקיע, והציווי הזאת היתה ברגע תחלת ערב של נקודה ידועה אשר עליה נבנה היום והלילה של מעשי בראשית, וא"כ באותה הרגע נתחזק הרקיע והיה מתחזק והולך כ"ד שעות במקום אותה נקודה [ששם היא תחילת ערב של יום שני]. ואח"כ אמר 'תדשא הארץ דשא', והתחיל הארץ להוציא דשא וצמחו וגדלו כ"ד שעה באותה הנקודה [ששם היא תחילת ערב של יום שלישי]. נמצא לפ"ז כשהתחיל יום שני במערב העולם, התחיל להיות רקיע באותה מקום כ"ד שעות רצופים. ואח"כ התחילה הארץ להוציא דשא באותה מקום, ולפ"ז כל מעשי בראשית היה כך, במקום אחד נעשה רקיע, ובמקום אחר נעשה דשא באותו הזמן עצמו, כיון ששם באותו מקום היה כבר יום שלישי, א"כ נעשה דשא באותו המקום, וכן היה כל ששת ימים. נמצא גם ביום הששי במקום אחד היה האדמה מוציאה תולדות מעשי בראשית, ובמקום אחד כבר היה הלילה של שבת ושבתה, וזהו שאמר הכתוב 'ויכל אלהים ביום השביעי', 'וישבות ביום השביעי', כלומר במקום אחד היה 'ויכל', ולא שביתה עדיין, ובמקום אחד היה שביתה כבר, ומעתה בכל מקום שאנחנו עומדים אנחנו שובתין כמו ששבת מעשי בראשית במקום ההוא]. אבל המדקדק, הוא ידקדק עדיין, דלפי חשבון הזמנים המשתנים, נמצא ד"יום השביעי' תלוי בכל מקום לפי זמנו, והקב"ה מקיים התורה, ואיך היה יכול לו עשות מלאכה, כיון דכבר שבת לה' הוא [באיזה מקום], אלא כיון דשבת תלוי בכל מקום בזמנו, לכן לא קשה מידי. והנה במדינת 'גרנילאנד' ובגבולותיה, שם איזה חדשים הוא יום, ובאיזה חדשים לילה רצופים. ונראה דלענין שבת, יש למנות ז' פעמים כ"ד שעות. ולגבי ק"ש שחרית וערבית, נראה לי דאיכא גם שם 'בשכבך', והיינו 'זמן שכיבה', אע"ג דיממא הוא, ושפיר קורין ק"ש בזמן שכיבה וקימה שלהם שחרית וערבית¹⁶. (ע' תפארת ישראל סוף"ק ברכות, ומוע"ק, ושערי תשובה סי' שד"מ). אבל עדיין קשה דאיך אומרים שם בתפילת מעריב 'ומעביר יום ומביא לילה', והלא אין זה 'לילה'. ויש לומר דהכוונה כלפי ארץ ישראל שהיא תלפיות – כל פיות פונים אליו. ושוב מצאתי כך בספר הברית (ח"א מאמר ד' פ"א).

¹⁵ א"ה. הגענו לשאלת קו התאריך. כידוע, במלחמת העולם השנייה נמלטו תלמידי ישיבת מיר לאי קובה ליד יפו, ונחלקו גדולי ארץ ישראל אם עליהם לנהוג כזמני ארץ ישראל בהקדמת כשש שעות, כלומר 'מרכז העולם' הוא ירושלים, ומקו האורך העובר בה מודדים שתיים עשרה שעות (180 מעלות אורך) למזרח ולמערב; ולדעה השנייה, דעת החזון אי"ש, ז"ל מודדים 90 מעלות מזרחה 270 מעלות מערבה. לפי זה על היושבים שם לנהוג שבת כמה שנקרא יום ראשון. החזון אי"ש הורה להם לאכול ביום הכיפורים' ולצום 'למחרת'. אחר כך הישיבה הגיעה לשנגהיי שבסין, והבעיה נפתרה. המלים 'קו המשווה' כאן אינם מובנות, אולי הכוונה לקו הבין-לאומי. על קו התאריך כתבו כמה מהגדולים, זה אומר בכה וזה אומר בכה.

¹⁶ לא פשוט כלל! לדעת הר"מ שטרנבוך תשובות והנהגות א שטו נר"ו אסור לגור שם באותם חודשים שהשמש אינה שוקעת או אינה זורחת. מכל מקום מעניינת דעתו של ר' עקיבה יהוסף שלזינגר ז"ל שהיה מגדולי דורו, לענין קריאת שמע ולענין שבת.

מלוא העומר. **אֵלֶּה תּוֹלְדוֹת הַשָּׁמַיִם וְהָאָרֶץ בְּהַבְרָאָה**. דרשו רז"ל 'בהבראס', אותיות 'באברהם', שנברא העולם בזכות אברהם. ונראה דאיתא במדרש (ב"ר מח:יא) 'כִּי עַל פֶּן עֲבַרְתֶּם עַל עֲבֹדְכֶם (בראשית יח, ה)', אמר ר' יהושע מיום שברא הקב"ה את עולמו הייתם מזומנים לבוא אצלי. ונראה שיובן על פי מה שאיתא במדרש (שמו"ר כח:א) עה"פ 'זמשה עלה אל האלהים (שמות יט, ג)', באותה שעה ביקשו מלאכי השרת לפגוע במשה, עשה בו הקב"ה קלסתרין של פניו של משה דומה לאברהם, אמר להם הקב"ה אי אתם מתביישין הימנו, לא זהו שירדתם אצלו ואכלתם בתוך ביתו, אמר הקב"ה למשה לא ניתנה לך תורה אלא בזכות אברהם, ע"ש. וידוע שעיקר קיום העולם בשביל התורה, וא"כ מובן שפיר שמיום שברא הקב"ה את עולמו הייתם מזומנים לבוא אצלו, שעיד"ז היה סיבה שתנתן התורה. ובזו יובן 'בהבראס' אותיות 'באברהם', שע"י זכותו והכנסתו המלאכים, זכו לתורה שהיא קיום העולם.

דפי פרשת השבוע בר-אילן בראשית פד

"וַיִּבְרָא אֱלֹהִים אֶת הָאָדָם בְּצַלְמוֹ" –

על נחיצות הגדרת הגבולות לקיום העולם ועל שאלת הדעת

ד"ר יוסי אלישע ד"ר ללשון ומרצה במכללת "אורות ישראל" ברחובות המאמר מוקדש לע"נ הוריי היקרים: ר' עמרם אלישע בן שמחה ויהודית בת בשיה לבית מימון, מנוחתם עדן.

א. סיפור הבריאה – שני נרטיבים לאותה מציאות

מתוך שתי זוויות הראייה שבאמצעותן מוצג סיפור הבריאה¹⁷ בשתי ווריאציות (בר': א-ב), אנו עומדים על אופן היבראות העולם והנהגתו בשמותיו של הקב"ה: שם הויה ושם אלוהות כמידותיו – בדין וברחמים. בפרק א'¹⁸ מתוארת הבריאה המתרחשת בכל יום, ודומה כי המוטיב החוזר ונשנה בה הוא הצבת הגבולות והגדרתם כתנאי נחוץ למניעת מצב של כאוס ואנדרלמוסיה, שהרי אין שני מלכים משמשים בכתר אחד,¹⁹ וכשיש שני קברניטים לספינה אחת הרי זו סיבת אובדנה.²⁰ על כן המעבר הוא מ"תוהו ובוהו" סוריאליסטי טרום בראשיתי לסדר זמנים ולגבולות מובהקים שלאחר הבריאה: יום לעומת לילה, אור לעומת חושך, מקווה הימים ותכולתם לעומת היראות היבשה על בעלי החיים שבה, זכר לעומת נקבה, השמיים וגרמיהם (שמש, ירח וכוכבים) וממלכת העופות לעומת תבל ויושבי בה בהיררכיה סדורה: חי מדבר "רוח ממללא"²¹ – בני האדם, חי שאינו מדבר – בעלי החיים, הצמחים והדוממים.

לפי רבנו בחיי **[א"ה. כוונתו לבעל חובות הלכות. לרוב כינוי זה מתקשר לרב כחיי בן אשר בעל הפירוש לתורה שהיה כמה דורות אחריו]**, מתוך התבוננות בברואים מאדם ועד רמש הארץ, ניתן להסיק שבזאת אחד להם.²² מזווית קבלית, הנרטיב הוא שהאור האלוהי, ה"אינסוף", צמצם עצמו לטובת בריאת ארבעת העולמות: אבי"ע (=אצילות, בריאה, יצירה, עשייה) ותוכנם, ובכלל זה המלאכים ה"עומדים" נוסף על בני האדם המכונים ה"מהלכים", השדים המכונים "מזיקין", בממדי עש"ן = עולם (=מקום), שנה (=הזמן), נפש (=רוח החיים, רוח אלוהים המרחפת ומחייה את הבריאה בכל רגע ורגע).²³ **רשב"י** עורך הקבלה בין ה"בריות שהן גדלות בים ואין גדלות ביבשה" לאלו ה"גדלות ביבשה ואין גדלות בים", ש"נמצא מקום מיתתו של זה, חייו של זה" ולהפך, בהיעדר תנאי חיות מתאימים (תנחומא, וישב, ג). רעיון זה מושך עוד גבול מובהק הקשור בחטאו

¹⁷ יצירת יש מאין (על פי הרמב"ם, מורה נבוכים, חלק ב).

¹⁸ פרק א הנוצרי אינו כולל את יום השבת, לצורך המאמר אין זה משנה. על הכפילות ע"י גם בספר איש האמונה של הר"ד סלובייצ'יק ד"ל.

¹⁹ כבאגדת השמש והירח (חולין ס ע"ב, דעת ר' שמעון בן פזי).

²⁰ הדימוי על פי אסתר רבה, א, בד"ה: "לעשות כרצון איש ואיש" (אסתר רבה, פרשה ב בסופה).

²¹ על פי תרגום אונקלוס לפסוק: "ויהי האדם לנפש חיה" = "לרוח ממללא", מלשון, מלל, דיבור. אומנם בסיפור גן עדן גם הנחש דיבר, ובפרשת בלק גם לאתונו של בלעם הוענקה ע"פ הפשט יכולת זו.

²² **חובות הלבבות**, שער הייחוד, פרק שביעי.

²³ על פי פרקי אבות ופירוש רע"ב שם; קדושת לוי לרבי לוי יצחק מברדיצ'ב; **ספר העיקרים** לרבי יוסף אלבו ו**ספר יצירה**.

של אדה"ר – הגבול בין החיים למיתה שנקנסה עליו ולדורותיו, בין הטוב והרע, האור והחושך במובנם המטאפורי: אור החיים לעומת מלאך המוות המחשיך עיניהם של הבריות.²⁴

ב. על השונות האנושית, ועל הייחודיות וההיבדלות של האינדיבידואל מחבריו

צורת הריבוי שבפועל "נְעֻשָׁה אָדָם" יכולה להידרש בשני אופנים: כריבוי של כבוד (Plural majesties) או "הוא ופמליה שלו" (למשל, תנחומא, וירא, סימן א בסופו). כלומר, אלוהים נמלך בכמה כיתות של מלאכים באשר ליצירת האדם ומלמדנו בכך דרך ארץ, שעל הגדול להימלך בקטן. אומנם משהם מתנגדים לרצונו, הוא מושיט אצבעו הקטנה ביניהם ושורפם.

התנא רבי עקיבא אומר: "חביב אדם שנברא בצלם" (פרקי אבות, ג:ד). יתרונו של האדם והידמותו למלאכים באים לידי ביטוי בדעתו, בדיבורו ובקומתו הזקופה. בנוסף, מותר האדם על הבהמה בכוחו הבחירי בין טוב לרע הנובע מצידו השכלי, הגבוה (ולא מאינסטינקטים), וכמו גם בציווי האלוהי עליו לרדות ולשלוט בעולם החי ובכל הארץ. זה מותר האדם מן הבהמה המתבטא בכבודו שמצד נשמתו, שהיא חלק אלוה ממעל, ושעתידה ליתן דין וחשבון על כל פועלה בעולמו של הקב"ה, אם לטוב אם למוטב.

זאת ועוד: יתרונו של בני ישראל על יתר האומות מתבטא בחיבתו היתרה של הקב"ה אותנו, הן בהיותנו בניו לה' והן מצד זה שניתן לנו "כלי חמדה", התורה הקדושה. רבי מאיר, תלמידו המובהק של רבי עקיבא, הקובע שאדה"ר "חסיד²⁵ גדול היה" משום ששב בתשובה, ישב בתענית ופרש מן האישה מאה ושלושים שנה (עירובין יח ע"ב), מעמידנו על הבידול שבין אדם לחברו, בין בישראל בין באומות, הניכר בשלושה דברים: (1) בקול, (2) במראה ו-(3) בדעת. והנימוק הוא: בקול ובמראה – "משום ערווה", "ומפני מה אין פרצופיהן דומין זה לזה? שלא יראה אדם דירה נאה ואשה נאה, ויאמר 'שלי היא'" (שם, שם). כלומר, "שלא יתחלף לאשה בבעלה, לא ביום מפני המראה, ובלילה מפני הקול"²⁶. ובאשר ל"דעת" – "מפני הגזלנים והחמסנין", שהרי אם היה יודע האדם מה בלב חברו, "יחפש מצפוניו וידע היכן ממונו", ועלול לגזלו (סנהדרין לח ע"א ורש"י שם). ו"כשם שאין פרצופיהם שווין, כך אין דעותיהם שוות" (במד"ר כא, ב). הפנים מעידות על הפנימיות של האדם.

על הפסוק "חֲכָמוֹת בְּנֵתָה בֵּיתָה" (משלי ט, א) דורשת הגמרא (שם:שם): "זו מידתו של הקב"ה, שברא את כל העולם כולו בחכמה". חוכמה זו ניכרת בפרטים הקטנים כבגדולים, דק מן הדק ברמת המיקרו כברמת המאקרו. כך שנו רבותינו בגמרא: "להגיד גדולתו של מלך מלכי המלכים הקב"ה, שאדם טובע כמה מטבעות בחותם אחד, אבל הקב"ה טובע כל אדם בחותמו של אדם הראשון, ואין אדם דומה לחברו" (שם, שם). כלומר, בניגוד למטבעות שמדינה מנפיקה, שכולם נראים שווים, יש אומנם מכנה משותף לכל הברואים, אך עדיין ניכרת בכל אחד המיוחדות שלו והיבדלותו מחברו. טביעת האצבעות של היוצר האלוהי היא המעידה על גדלותו ועל אינסופיותו, שהרי אין לך שני אנשים בדור ולדורות שיש להם חותם יד אדם זהה. וגם, האדם קרוי "עולם קטן" (תנחומא, פקודי, ג) – עולם ומלואו ובפני עצמו. רבי משה קורדובירו כותב שעל האדם לשאוף להידמות לבוראו דמות וצורה, שלא יהא שוני בין הצלם לדמות (=לצורת ההתנהגות, ראו: תומר דבורה, פרק א בראשיתו)²⁷.

ג. "בורא עולמות ומחריבן" – על מעשה בראשית

²⁴ ע"פ תנחומא, וישב, סימן ד, דעת ר' ברכיה.

²⁵ בארמית חסד מלשון חיוורון [א"ה. איני יודע מניין לו] הנובע מספיגת הביזיון שבהודאה בחטא וכמאמר דוד מלכנו: "שִׁמְרָה נְפִשִׁי כִּי חָסִיד אָנִי" (תה' פו:ב; גמרא ברכות ד ע"א; אורחות צדיקים, שער ג- הבושה, בד"ה: חסיד נקרא ע"ש הבושת"). א"ה. אין כל צורך בזה! די בהבנה הפשוטה. ר' מאיר לא נתכוון לזה, ראב"ע אינו רואה פגם בזה שדויד מכנה את עצמו חסיד, בלי להיזקק לכוונה שהוא בעל תשובה. ובכלל, אדם נמנה בין שבעת הצדיקים במדבר רבה (וילנא) פרשת בלק פרשה כ שבעה צדיקים מאדם ועד משה ונתקבלו, אדם והבל ונח אברהם יצחק ויעקב ומשה.

²⁶ כבדוגמה של יעקב שלא שינה קולו. אומנם יצחק לא הכירו "בטביעות עינא דקלא" וקבע כי "חקל קול יעקב" (בראשית כו, 30). וכן אירע לו בליל כלולותיו שהשיבתו לאה בקולה במקום רחל, שעה שהחליפה אביה באחותה. א"ה. מניין לזו? אולי חיקתה את קול לאה? עיין פתיחתא דאיכה רבה כד שרחל עצמה דיברה עם יעקב בליל הכלולות כדי להצליח את תחבולת לבן ולמנוע בושה מלאה! בפשוטו של מקרא יתכן שקולן היה דומה, ויעקב לא הבחין בהבדל ולא חשד.

²⁷ האדם ראוי שיתדמה לקונו ואז יהיה בסוד הצורה העליונה, צלם ודמות. שאלו ידומה בנופו ולא בפעולות, הרי הוא מכויב הצורה ויאמרו עליו צורה נאה ומעשים כעורים. שהרי עיקר הצלם והדמות העליון הן פעולותיו, ומה יועיל לו היותו כצורה העליונה, דמות תבנית אבריו, ובפעולות לא יתדמה לקונו. לפיכך ראוי שיתדמה אל פעולות הכתר, שהן י"ג מדות של רחמים עליונות ורמוזות בסוד הפסוקים (סוף מיכה):

"מי אל כְּמוֹךָ נִשְׂא עֵץ וְעֵבֶר עַל פֶּשַׁע לְשֹׁאֲרֵי נַחְלָתוֹ לֹא חָזַק לְעַד אָפוּ כִּי חָפַץ חֶסֶד הוּא; יִשׁוּב וְרַחֲמָנוּ וְכַבֵּשׂ עֲוֹנוֹתֵינוּ וְתִשְׁלַח בְּמַצְלוֹת יָם כָּל חַטְאוֹתֵנוּ; תִּתֵּן אֶמֶת לְיַעֲקֹב חֶסֶד לְאַבְרָהָם אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתָּ לְאַבְתָּינוּ מִימי קֶדֶם". אם כן ראוי שתמצאנה בו י"ג מדות אלו.

"הקב"ה היה בורא עולמות ומחריבן, בורא עולמות ומחריבן, עד שברא את אלו" (בר"ר ג, ט; שם ט, א). כלומר, את השמיים ואת הארץ בעולמנו אנו, כפי שאנחנו מכירים אותו. על מנת לסבר את האוזן, ניתן לדמות את הדברים לצייר גדול, מומחה בתחומו, המנסה ליצור יצירת מופת מושלמת. הוא מתחיל לצייר טיטה ראשונה, ומשהוא רואה שלא צלח הציור בידו, הוא מקמט את הדף ומשליכו לפח. וכן הלאה כמה וכמה פעמים, עד שהוא מצליח להגיע לתוצר המניח את דעתו. ומי לנו צייר כהקדוש ברוך הוא? שהרי כבר דרשו רבותינו: "אל תקרי [ו]אין צור פאלהינו (שמאל א, ב, ב) אלא 'אין ציר' כאלוהינו" (ברכות י"א). רבי פנחס²⁸ מסביר את ההתבססות של דרשת רבי אבהו על לשון הפסוק כך: "וַיֵּרָא אֱלֹהִים אֶת כָּל אֲשֶׁר עָשָׂה" כלומר, את כל העולמות הקודמים שנבראו והוחרבו משום שלא היו מועילים, ביחס לזה האחרון, התוצר המוצלח. "זהנה" – עולמנו זה – "טוב מאוד" ביחס לקודמיו (בר"ר ג, ט). א"כ מה היו שיקוליו של האל בהחרבת העולמות הקודמים ובהשאת עולמנו זה? אמר (שם): "דין – הַנִּיּוֹן לִי (=אלו מועילים לי), יִתְהוֹן – לֹא הַנִּיּוֹן לִי (ההם – אינם מועילים לי)". אומנם גם כאן יש להסביר שתועלתו של הבורא אף הנאתו הן להיטיב לברואים ולא לשום אינטרס אישי שלו, שהרי הוא יכול למשוך את חיותו מהעולם שייכחד ברגע ולהיותו בשלמותו, אך הוא בוחר ל"חדש בטובו בכל יום תמיד מעשה בראשית". וכן כתב הרס"ג: "כיוון שהתברר שהבורא יתרומם הוא קדמון, אם כן בריאתו את העולם הייתה טובה וחסד מאתו כלפי הנבראים".²⁹ כאן המקום לציין, כי רצונו לברוא לו "דירה בתחתונים" אינו מעיד על חסרונו, אלא אדרבה, איפכא מסתברא, הוא מלמד על טובו וחסדיו המרובים האמיתיים שאינם כלים לנצח, כמעייין נובע וכגביע שופע שפע טובה וברכה לתבל ויושבי בה. כך הוא רצונו הבלתי תלוי.

ד. חטא האכילה מעץ הדעת – המרת ציוויו של האל

האל מתיר לאדה"ר אף מורה לו: "מִכֹּל עֵץ הָעֵדֶן אָכַל תֹּאכְלוּ, אך מפרי עץ הדעת טוב ורע – לא תאכל ממנו פן תמות. הנחש – "הוא השטן, הוא יצה"ר, הוא מלאך המוות" (בבא בתרא טז ע"א) הנברא והמושם בתוך הגן כאחת מזרועותיו של א-לוהים על מנת לנסות את אדם ואשתו מתוך ביטול אמרי האל והפעלת יצר סקרנותם – פונה לאישה ומשכנע אותה, שכל האיסור לא בא אלא מצד אינטרס קטנוני של אלוהים לשמר את בלעדיותו ההגמונית לעצמו, שהרי "כל אומן שונא בני אומנותו" (תנחומא, בראשית, ח), וכן היא דעת הרמב"ן (שם ב:ט), שאמר שדברי הנחש –אמת!

השאלה המתבקשת היא: וכי למה ימנע הטוב והמרחם, הרוצה בטובת האדם, לאכול מעץ הדעת? וכי זה היה רצונו, שהאדם יהא "נִמְשָׁל בְּבִהְמוֹת נְדָמוֹ (תהלים מט, יג)", ומה מותר האדם? אלא, המילה "דעת" בלשון המקראית, פירושה עירוב ומזיגה של שני יסודות מנוגדים, כלשון התורה: "וְעֵץ הַדַּעַת – טוֹב וְרָע", מעורבים יחדיו.³⁰ הטוב והרע המשמשים בערבוביה מנוגדים ליסוד הגדרת הגבולות שבבריאה, הנחוץ להעמדתה. ולכן, בחטא הקדמון ערערו אדם וחווה את יסודות הבריאה והמיטו חורבן ומוות עליהם ועל זרעם לעולם. השלכות החטא³¹ כסיווג פרי³² שנויות במחלוקת, ואכמ"ל. אך, מכל מקום, גם אם נבין 'דעת' במובן השכלתני של המילה הזו, הקב"ה מעדיף את האדם התמים, השואף להשתלמות תמידית באמונה בבוראו על האדם היודע ומבקש להתחכם ולהתעלות בפקחותו על חברו, ועל אחת כמה וכמה – המכיר את בוראו ומבקש למרוד בו!

לסיכום: המשכיל בדרכי השם מבין ויודע היטב, כי אינו יכול לדבר קטנה או גדולה מליבו, אף לא לנקוף³³ אצבע קטנה מלמטה בניגוד לרצון יוצרו. כי "לְאָדָם מְעַרְכֵי לֵב, וּמִי מַעֲנָה לְשׁוֹן (משלי ט, א)". זהו עיקר המסר החינוכי. ע"כ ד"ר יוסף אלישע.

²⁸ א"ה. בתורה שבכל פה נהוג הכתיב פנחס ללא יו"ד, בניגוד למקרא.

²⁹ אמונות ודעות, הקדמה למאמר השלישי; והשוו לשבט מוסר לר' אליהו הכהן האתמרי, חלק א, פרק ב.

³⁰ והשוו: "וְהָאָדָם יָדַע אֶת חַוָּה אִשְׁתּוֹ", כלומר, זיווג וחיבור של מהויות מנוגדות או משלימות – זכר ונקבה. א"ה, כנראה איננו בקיאים דיינו בלשוננו הקדושה למה 'ד.ע' בבניין קל בפועל יוצא מתפרש על פעולת החיבור בין האיש לאשתו. גם ש.כ.ב בפועל יוצא בבניין קל מתפרש כך כמו יִשְׁכַּבְנָה (דברים סה, ל לפי הקרי) ובסביל של הקל – שִׁכְבָּת (ירמיו ג, ב לפי הקרי).

³¹ היווצרות מצב של חוסר-וודאות וטשטוש גבולות בין הטוב והרע, הקשה ממצאויות של רוע מוחלט, בידוע שצריך להישמר אף לרחוק ממנו (ר' אליעזרוב, כתר חיים, ט"ו).

³² חיסים, ענבים, אתרוג, תאנים (בבלי ברכות מ ע"ב, והשוו לבר"ר, סדר בראשית, טו, ו). רש"י פירש 'תאנים' משום "וַיִּתְפָּרוּ עֲלֵה תְאֵנָה", שבאותו הדבר שקלקלו, בו ניתקנו. לדעת המפרש 'ענבים' – כוס יין סחטה לו חווה, ועל כן תיקונו בברכת הגפן בקידוש בלילי שבתות.

³³ א"ה. לנקוף – לנגוף, כלומר לקבל מכה באצבע, וזה לא מתאים לכוונת הכותב כאן.

הרב גור-אריה צור נר"ו. להפטרת בראשית,

שבת ערב ראש חדש,

ויאמר לו יהונתן מחר חדש.

מובא בספרו של אבודרהם נאבודרהם דוד בן יוסף בן דוד תלמיד ר' יעקב בן הרא"ש, "סדר תפילות של שבת" על תקנת ההפטרות, מימי גזירות השמד של היוונים שלא יקראו בתורה. ואשר על כן תיקנו לישראל קריאה בנביא, כי היוונים לא החשיבו לנביאים כדברי תורה אלא כדברי מוסר בעלמא ולכן לא גזרו עליהם. ובדרך כלל ההפטרות שתיקנו לישראל היא בת כ"א פסוקים כנגד שבעה קרואים לתורה ויש בה מעין זכר לקריאת התורה. ויש אומרים כי לכן נקראת "הפטרות" שבקריאתה נפטרים מחיוב הקריאה בתורה. ולאחר שנתבטלה גזירת היוונים לא בטל המנהג להיות מפטיר בנביא אחר קריאת התורה.

וכגון פרשת בראשית שהפטרותה נועדה להיות בספר ישעיהו, מפרק מב פסוק ה, עד פרק מג פסוק י: כה אמר האל יהוה בורא השמים ונוטיהם רקע הארץ וצאצאיה וגו', אלא שבהיותה סמוכה לראש חדש, נדחית ההפטרות של בראשית מפני הפטרת "מחר חדש" שיש בה כעין הכרזה לציבור שבמוצ"ש חל ראש חדש.

ואעפ"י שהפטרות בראשית נדחית מפני הפטרת "מחר חדש", עדיין ניתן למצוא קשר ענייני פנימי עמוק גם בין הפטרת "מחר חדש" ובין פרשת בראשית: בהפטרת "מחר חדש" נותן יהונתן סימן לדוד שאם ירצה שאול אביו להורגו [לדוד], ישלח יהונתן חיצו ויקרא לנערו "חחצי ממך וְהִלָּאָה", ואז ידע דוד נכלשונו של יהונתן לך כי שלחך ה' ואם כה אמר לעלם הנה החצים ממך וְהִלָּאָה לך כי שלחך יהוה. ויש לשאול, שהרי היה לו לומר לך, כי שאול רוצה להרגך. ותחת זאת אמר לו: לך כי שלחך ה'.

ועל דרך המוסר והאמונה, מובא בשם הרב אליהו מאיר בלוך ראש ישיבת טלז, טעם הדבר, לומר לך כי "הבריחה שלך היא לא אילוש, אלא חלק מתכנית אלוקית - לך כי שלחך השם. כי שלחך ה' למלך על ישראל.

א"ה. יונתן כפי הנראה לא ידע שדויד נמשח למלוכה ע"י שמואל, אבל ידע שדויד עתיד למלוך כמו שאמר לו אחר כך תוך כדי שדויד נרדף. ויאמר אליו אל תירא כי לא תמצאך יד שאול אביו וְאֵתָה תִּמְלֹךְ עַל יִשְׂרָאֵל וְאֲנִי אֶחֱיָה לְךָ לְמִשְׁנָה וְגַם שָׂאוֹל אָבִי יִדַּע כִּן (שמואל א, כג, יז). גם שאול עצמו אמר כן לדויד. וְעַתָּה הִנֵּה יָדַעְתִּי כִּי מֶלֶךְ תִּמְלֹךְ וְקָמָה בְיָדְךָ מַמְלַכַת יִשְׂרָאֵל (כד, כ). ולעומקו של מקרא, יאמר, כי בזה נקשרת ההפטרות לפרשה. שכן מצינו בפרשה, שתי לשונות לגבי יציאת האדם מגן עדן. לשון גירוש ולשון שילוח. לשון שילוח, שנאמר וַיִּשְׁלַחְהוּ יְהוָה אֱלֹהִים מִגֵּן-עֵדֵן לְעַבְדֹת אֶת-הָאָדָמָה אֲשֶׁר לָקַח מִשָּׁם, ולעומת זאת לשון גירוש שנאמר וַיִּגְרַשׂ אֶת-הָאָדָם וַיִּשְׁכַּן מִקֵּדִם לְגֵן-עֵדֵן אֶת-הַפְּרִיִּים וְאֵת לֶהֱטֵה הַחֶרֶב הַמִּתְהַפֶּכֶת לְשֹׁמֵר אֶת-דָּרְךָ עַץ הַחַיִּים. **א"ה.** אלה שני פסוקים רצופים, כיון שאדם הראה שאינו ראוי להמשיך להיות בגן עדן הוא נשלח לעבוד את האדמה שמחוצה לה; שילוח זה הוא הגירוש ומניעת היכולת ממנו לשוב לגן.

והוינן בה, מדוע יצטרך הכתוב לשתי הלשונות. או יאמר וַיִּשְׁלַחְהוּ או יאמר וַיִּגְרַשׂ, כלומר ויגרשהו. אלא לומר לך, כי אע"פ שנגרש האדם מגן עדן, ההסתכלות האלוקית היא כי יש לו שליחות בגירוש זה, לעבוד את האדמה אשר ממנה לוקח, ופירוש העניין מבחינה פנימית היא קיום תורה ומצוות. וכפי שציווהו

בגן עדן ויקח יהוה אלהים את-הָאָדָם ויִנְחֵהוּ בְּגֶן-עֵדֶן לְעִבְדָּהּ וּלְשִׁמְרָהּ: ופירשוה לעבדה במצוות עשה ולשמרה במצוות לא תעשה. רק לאחר הגירוש שליחותו היא לשמור התורה והמצוות מתוך עמל של "בְּזַעַת אֶפְיָךְ תֹּאכַל לֶחֶם". כן בשליחות זו, יהיה על האדם להיות מלך על יצריו, שכן מל"ך הם ראשי תיבות מלך-לב-כבד, הוא האדם אשר הוא כמלך השולט על רגשותיו ותאוותיו, ובכך לעבדה ולשמרה לתורה הק'.

ושליחות זו, היא שליחותו של דוד המלך שנאמר בו לך, כי שלחך ה'. ועוד, שעל פי המדרשים דוד המלך קבל שבעים שנותיו מאדם הראשון שחי 930 שנה במקום אלף שהוקצבו לו מתחילה. [ילקוט שמעוני בראשית רמז מא, ב"ר במדבר (יד, יב), מדרש תהלים (צב), פרקי דר"א (יח), פסיקתא רבתי (מ)].

ובזה מתאחדות השליחות של אדם הראשון ודוד המלך, כלומר, מה שנאמר באדם הראשון ויִשְׁלַחְהוּ, למלוך על רגשותיו ויצריו, המשך שליחותו ניתנה לדוד המלך שנאמר לו בהפטרתנו: "לֵךְ בְּיַדְּךָ חַיִּים", למלוך על ישראל.

ואע"פ שמובא בזה"ק [ח"א נה.], שדוד המלך קבל שנותיו מאברהם, יעקב, ויוסף, כבר תירץ החיד"א שאפשר לומר כי גם מהם הוא קבל, ומכיון שלא טעם טעם שינה מימיו, נחשב לו כאילו חי מאה וארבעים שנה. שבעים שקבל מאדם הראשון ושבעים שקבל מאברהם יעקב ויוסף. וגם מהם קבל מה שקבל בכעין שליחות של מלכות.

ועל דרך המוסר יש לומר, כי זו היא שליחותו של כל אחד ואחד מישראל, להיות שליט על רמ"ח אבריו ושס"ה גידיו, ומלכות זו היא מכח לימוד התורה המכריזה ואומרת: בְּיַד מְלָכִים יִמְלָכוּ (משלי ח, טו), ועל זה אמרו חז"ל: [גיטין סב.]. מאן מלכי – רבנו. הם הקרויים מלכים ולהם נאה להיקרא מלכים.

תָּנוּ לְחֶכְמָם וְיִחַסְפֵם עוֹד

אנא שלחו את הערותיכם!

הכתובת למשלוח: eliyahule@gmail.com

הערות מתקבלות גם באנגלית.

הודעה מאתר "לדעת" כאן תוכלו להוריד גליונות פרשת השבוע מדי שבוע (גם גליונו מופיע שם):

<http://www.ladaat.info/gilyonot.aspx>

מאמרנו מופיע ונשמר באוצר החכמה בפורום דקדוק ומסורה

<http://forum.otzar.org/forums/viewtopic.php?f=45&p=272195#p272195&t=10317>

מאמרנו מופיע ונשמר באתר דרשו <http://www.dirshu.co.il/?p=140390>

אם אתה מתעניין

בהבטים הלשוניים של התורה

(לשון המקרא, המשנה, התלמוד וכו')

אתה מוזמן להרשם (בחנם)

לקבלת דוא"ל בגושים לשוניים

בכתובת: info@maanelashon.org

☺ בוא להחכים את עצמך ואת שאר המכותבים ☺